

Gaucsík István

A csehszlovákiai magyar szövetkezeti mozgalom a két világháború között¹

A csehszlovákiai magyar szövetkezeti eszmének a köztudatbeli hagyománytalansága a második világháborút követő évekre és a kommunista hatalom berendezkedésének idejére vezethető vissza. Ennek az eszmének és mintának a végleges destrukciójára végül 1948 és 1989 között került sor. A magyar szövetkezet az emlékezetvesztés következtében, mint közösségi tapasztalat, kihullott a köztudatból. Az 1945 és 1948 közötti évek nemcsak egy közösségi trauma, hanem egy sikeres együttműködési forma, egy alternatív gazdasági tevékenység és egy közösségformáló szerep vagy minta elfelejtését is jelentik.

A szlovákiai szövetkezeti rendszer megteremtése

Az impériumváltás után Szlovákiában egy új, felülről irányított szövetkezeti modell kialakítása kezdődött. Ennek törvényi háttere azonban igencsak bonyolult volt. A csehországi területek és az egykori felső-magyarországi régió eltérő fejlődési utakat járt be, a szövetkezetekre és központjaikra vonatkozó törvények különböztek. Az immár új államkereten belül pedig Szlovákia specifikus gazdaságpolitikai helyzete nagymértékben befolyásolta a szövetkezeti intézményrendszer anyagi bázisainak kiépítését és további fejlesztését.

A korszak legfontosabb szlovákiai szövetkezeti központja a pozsonyi székhelyű, 1919. január 23-án alakult Központi Szövetkezet (KSZ, Ústredné družstvo) volt. A szlovák szövetkezeti elit az 1912-ben létrehozott szlovák nemzetiségi szervezet folytatásának tekintette, bár jogilag semmiféle kapcsolatban nem állt vele. Az alakuló közgyűlésen csak szlovák gazdasági szervezetek és szlovák szövetkezeti vezetők jelentek meg, azzal a céllal, hogy egy szlovákiai hatáskörű új szervezetet alapítsanak. A szlovákiai magyar gazdasági szakírók által bizonyos fokig egyoldalúan „kényszerközpontnak” nevezett KSZ-ről a 210. számú 1919. április 15-i törvény rendelkezett. Az új törvény radikálisan megszakította az adminisztratív, a pénzügyi és a kereskedelmi kapcsolatokat a magyarországi szövetkezeti központok és a szlovákiai szövetkezetek között. A volt Országos Központi Hitelszövetkezet (OKH), a Hangya és egyéb tagszövetkezetek 1919. július végéig kötelesek voltak felszámolni mindenfajta összeköttetésüket Budapesttel, és közgyűlési határozattal kellett kimondaniuk csatlakozásukat Pozsonyhoz. Abban az esetben, ha ezt nem tették meg, a KSZ egyoldalúan tagszövetkezetének tekintette őket, és egy hónapon belül, 1919. június 30-ig kénytelenek voltak csatlakozni. A KSZ meghatározott korlátok között működött, az 1935-ös megheszelésen rögzítették központtal bármiféle kapcsolatot fenntartsanak, azokkal kereskedjenek, pénzfeleslegeiket náluk elhelyezzék, kölcsönt vegyenek fel tőlük. A KSZ végezte az új tagok könyvvitelének és vagyoni helyzetének az ellenőrzését.² A szlovákiai területen található szövetkezetek működésének tényleges ellenőrzését a 492. számú 1919. augusztus 19-i kormányrendelet alapján végezték, melyben a revizorok jogait és az ellenőrzési adminisztrációját rögzítették. Ennek alapján utak össze a szövetkezetekkel és elhelyezték az üzletmenetet, az irat- és pénzkezelést, a szövetkezeti vagyont, az értékpapírokat és a pénzkészletet.³

A KSZ 1922-re készítette el a 210. számú törvény végrehajtásának és az ellenőrzések eredményeinek

az összefoglaló értékelését.⁴ A 834 szlovákiai fogyasztási és hitelszövetkezetből 810 csatlakozott a központhoz. 648 fogyasztási szövetkezetből 633-ban valósították meg az ellenőrzéseket. A hitelszövetkezetek esetében is kedvező arányt mutattak ki, hiszen a 246-ból 234-et mértek fel. A hiányzó 12-nél 1922 első felében tudták végrehajtani a revíziókat, mert a hivatali könyvek vagy megsemmisültek, vagy Budapesten maradtak. A 21 szeszfőző szövetkezetből 11 csatlakozott a KSZ-hez. A csatlakozott állattenyésztési szövetkezetekre vonatkozólag nem közöltek adatokat. Az államfordulatkor 243 esett Szlovákia területére, de vagyoni helyzetükre a KSZ és a Magyar Kölcsönös Állatbiztosító Társaság között zajló elhúzódtó tárgyalások hatottak kedvezőtlenül. Az egykori Keresztény Szövetkezeti Központ tag-szövetkezetei részben a KSZ-hez csatlakoztak, részben önállósultak vagy megszűntek.

A szövetkezetek korábban a mérlegösszeállítás és a vagyonfelmérés tekintetében teljesen az OKH-ra vagy a Hangyára voltak utalva, ezért az államfordulat után saját szakképzett személyzet híján ezeket a feladatokat nem teljesíthették. A világháború alatt pedig a felméréseket legtöbbször el is hanyagolták. A szlovák szövetkezeti vezetők főleg a kelet-szlovákiai adatgyűjtés problémáira mutattak rá. A szövetkezetek működésében komoly fennakadásokhoz és zavarokhoz vezetett, hogy a tisztviselők egy része Magyarországra távozott. Előfordult, hogy a szövetkezeti vagyon bérletek formájában került magánkézbe és rablásokra is sor került. A KSZ-nek az ellenőrzésekre nem állt rendelkezésre megfelelő számú tisztviselő. A csehországi segítség elhanyagolható volt, mert magyarul nem értő személyek érkeztek. A szövetkezetek számának pontosítását a települések járásbíróságokba történő nem egyértelmű besorolása is nehezítette. A szövetkezetek vezetői politikai és nemzetiségi okok miatt a KSZ előírásait néha nem is titkoltan ingorálták. A legnehezebb helyzetbe a hitelszövetkezetek kerültek, mert tökéik letétként Budapesten maradtak. Számos szövetkezet már csupán formálisan létezett, a pénzügyi problémák következtében felszámolt és gyakorlati tevékenységet nem fejtett ki.

A csehszlovákiai magyar szövetkezetek típusai

A magyar szövetkezetek változatos típusokat képviseltek, legfőképpen fogyasztási, hitel-, mezőgazdasági, kisebb számban ipari és egyéb (lap- és könyvkiadás, alkalmazotti) irányultságúak voltak. A szlovákiai területeken a fogyasztási szövetkezetek túlsúlyát tapasztalhatjuk, ez tükröződött vissza a magyarlakta régiókban is. Ezek a típusok Szlovákiában jellegükben mások, falusi szövetkezetekként működtek, szemben a csehországiakkal, ahol az ipari munkásság és a városi polgárság szervezetei voltak.

A magyarság, mivel a déli agrárvidéken többen élt, és köreiből tovább éltek az 1918 előttről eredeztethető öröklött önszerveződési minták, illetve a nagy tapasztalattal rendelkező magyar szövetkezeti vezetők is a mozgalom rendelkezésére álltak, főképpen a fogyasztási szövetkezetek hálózatát tudta sikeresen kiépíteni és fejleszteni. Az első világháború után szlovákiai magyar szempontból ez volt az egyetlen olyan típus, amely töretlen fejlődési ívet tudott felmutatni.

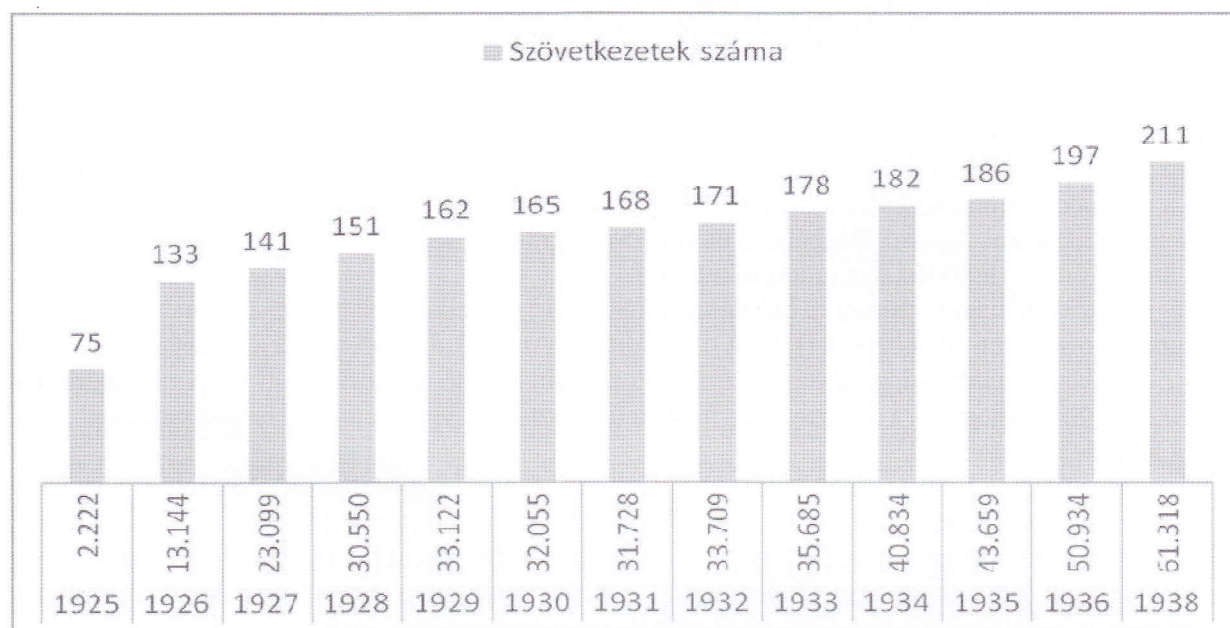
A legjelentősebb magyar szervezeti hálózatot, a fogyasztási szövetkezetekét, 1925-től a galántai székhelyű Hanza Szövetkezeti Áruközpont (HSZÁ) alakította ki. Az 1923. évi első, szenci alapítási kísérlet után, 1925-től a galántai székhelyű, gazdasági bázisát fokozatosan kiépítő, de korlátozott központjogkörökkel rendelkező HSZÁ integrálta a dél-szlovákiai magyar fogyasztási szövetkezeteket. Hangsúlyozni kell azt is, hogy a KSZ beleegyezésével.⁵

Nagy Ferenc⁶ 1923. február 10-én küldte el 17 Galánta környéki fogyasztási szövetkezetnek a galántai vásárló és értékesítő szövetkezet tervzetét. Később az ebben foglaltak szerint történt a HSZÁ kiépítése.⁷ A Hanza első alapszabályzatában, 1925-ben önálló revíziós központként határozta meg önmagát, ahol a tagszövetkezetek pénzfeleslegeiket elhelyezhették. A KSZ nyomására a magyar szövetkezeti vezetőknek ezt a pontot ki kellett hagyniuk az alapszabályzatból, az áruközpont csak így lehetett a KSZ tagja.⁸

A Hanza a dél-szlovákiai régióban a magyar szövetkezeti mozgalom legeredményesebb, országos szinten is jegyzett vállalkozása volt. A csatlakozott fogyasztási szövetkezetek száma az 1925-ös 75-ről, 1938-ra már 211-re növekedett, azonban még így sem tartozott hozzá mindegyik szlovákiai magyar fogyasztási szövetkezet.⁹ A Hanza 1931-ben megkapta ugyan a központalakítás jogát, a tagszövetkezetek feletti ellenőrzési joggal azonban csak 1934-től rendelkezett, miközben a pozsonyi központ revíziós előjoga továbbra is fennmaradt.¹⁰

Az áruközpont gazdasági és kereskedelmi sikereit, a mezőgazdasági termelés és a fogyasztás korszerűsítését szervezettségének és tapasztalt vezetőinek köszönhetette. Az 1920-as évek közepétől sikerült betöltenie azt a szerepet, tehát az áruelosztó és termékértékesítő központoszerepet, amely a Mátyusföldön és a Csallóközben, az egykori Hangya-szervezet eróziója miatt, hiányzott. A kapcsolathálózat kiépítését és megalapozását (szállítóeszközök, áruaktárak, személyzetbővítés, üzletstratégia) jelentős anyagi befektetések útján valósították meg. Ezt csakis átgondolt felvásárlási, kölcsönzési és értékesítési politika teremthette meg. A Hanza-tagság a jövedelmet, a vásárlóerő és az adózóképesség növekedését biztosította, fontos szociálpolitikai kedvezményeket, előnyöket nyújtott, emellett egy új, kisebbségi szövetkezeti identitást is jelentett. A szövetkezeti tagok száma 1937-ben elérte a 40 ezret, ami 30 ezer olyan családot jelentett, amelyek szükségleteiket szövetkezeti úton fedezték. Mindezzel az áruelosztás rendszerében megjelenő fogyasztási szövetkezetek alacsonyabb szinten tartották az árakat, és elősegítették a háztartások megtakarításainak megőrzését. Az alkalmazottak száma 1938-ban elérte a 200 főt.¹¹ A forgalom az 1925-ös 2,2 millió koronáról 1938-ra 27,8-szorosára nőtt. A szlovákiai gazdasági konjunktúra hátszelét kihasználva 1929-ig a Hanza forgalma töretlenül növekedett. A gazdasági válság és a korlátozó állami intézkedések következtében 1930–1931 között csökkent, majd újra emelkedés következett, 1938-ban már 61,3 milliót ért el.¹²

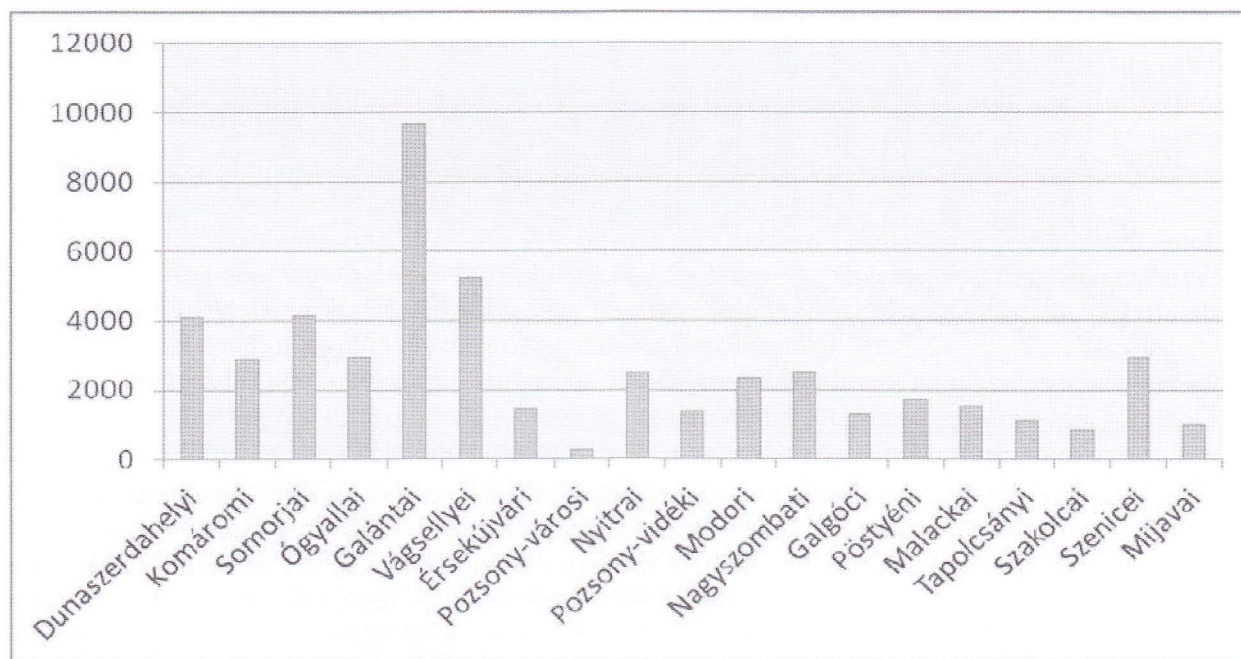
A Hanza tagszövetkezeteinek száma és a központ forgalma (ezer csehszlovák koronában)¹³

A nyugat-szlovákiai régió volt a szlovákiai szövetkezeti mozgalom központja. Az 1936-os statisztika szerint az összes fogyasztási szövetkezet 29,2%-a, tagságának 36,4%-a itt tömörült. A jegyzett üzletrészek 28%-a, az ingatlanok 41,8%-a és a bevétel 40,5%-a esett erre a vidékre. A magyar fogyasztási szövetkezetek erős pozíciókkal rendelkeztek. A legtöbb magyar szövetkezetet három járás területén találjuk (Dunaszerdahelyi, Galántai, Somorjai), a legtöbb magyar szövetkezeti tag négy járásban szerveződött (Dunaszerdahelyi, Galántai, Somorjai, Vágsellyei). A tagság tekintetében a magyarok több mint 9 ezerrel szárnyalták túl a szlovákokat. Az egy lakosra jutó átlagos bevételt elemezve pedig négy kiemelkedő magyar többségű járást találunk (Dunaszerdahelyi, Galántai, Somorjai, Vágsellyei). A régióban két nagy áruközpont működött: a Fogyasztási Szövetkezetek Bevásárlási Központjának nagyszombati kirendeltsége (Nákupná ústredna potravnych družstiev) és a HSZÁ. Az utóbbi évi bevétele 1937-ben túlszárnyalta a Fogyasztási Szövetkezetek Bevásárlási Központját (61 millió Kc, szemben a 56 millió Kc-val).¹⁴

Meg kell említenünk végül a Hanza egyik alszervezetét, az 1930-ban alakult Hanza Hitelszövetkezetet (HH) is, amelynek életre hívása reakciónak tekinthető a nagy gazdasági válság idején keletkezett hitelhiányra, illetve a megdrágult hitelnyújtásra. Jelentősége abban állt, hogy lehetővé tette a Hanza tagszövetkezetek általi befizetéseket, az áruforgalom és a beruházások finanszírozására pedig kölcsönöket nyújtott. A HH betétei 1930-hoz viszonyítva 295 ezer koronáról 1938-ra 9,8 millió koronára emelkedtek. A folyósított kölcsönök 1938-ra 10 millió koronát értek el.¹⁵ A HH azonban a KSZ által meghatározott korlátok között működött. Az 1935-ös megbeszélésen rögzítették, hogyha a fogyasztási szövetkezetek pénzfeleslege nem haladta meg az egy hónapi forgalom során keletkezett pénzfelesleg nagyságát, akkor a hitelszövetkezet kezelhette ezeket az összegeket. Ellenkező esetben ezeket a tőkéket „feltétel nélkül” a KSZ-nek kellett továbbítani.

A nyugat-szlovákiai régió fogyasztási szövetkezeteinek taglétszáma (1936)¹⁶

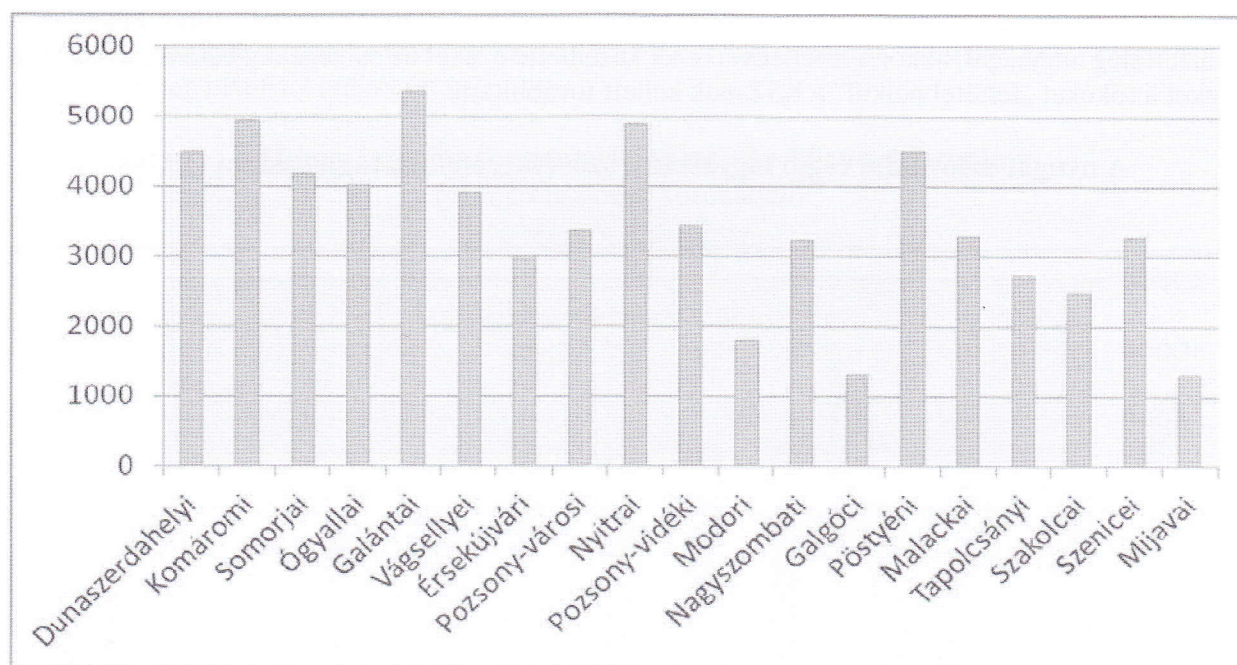

A magyar szövetkezeti mozgalom másik fontos szegmensét a hitelszövetkezetek alkották. Az első világháborút követő első években ebben a szektorban is számos gazdasági és pénzügyi probléma merült fel. Több olyan új törvény született, melyekkel a hitelszövetkezeti rendszer stabilizálását kívánták elérni, így a hadikölcsönök rendezéséről, az OKH-val folytatott tárgyalások eredményéről és a szövetkezetek állami szanálásáról.¹⁷

A nyugat-szlovákiai területen a szlovákiai hitelszövetkezetek 33,4%-át találhatjuk. A szövetkezeti tagok 37,2%-a élt itt, akik az üzletrészek 35,2%-át jegyezték. A gyűjtött betétek és a nyújtott kölcsönök az összes szlovákiaiaknak a 36%-át tették ki. Az egy lakosra jutó legtöbb betét három szlovák járásban (Pöstýeni, Szakolcai, Szenicei) és egy magyarban (Galántai) volt. Az utóbbinál ez a Hanza Hitelszövetkezetet jelentette.¹⁸

A magyar hitelszövetkezetek a KSZ-hez tartoztak. Szlovákiában a számuk a köztársaság fennállásának utolsó évében elérte a 150-et. Saját, autonóm, még korlátozott jogokkal rendelkező revíziós központjukat sem tudták létrehozni, pontosabban fogalmazva, nem hozhatták létre. Az önálló magyar hitelszövetkezeti központ hiánya azért volt súlyos gond, mert az itt összegyűlt tőkét nem tudták felhasználni a fogyasztási szövetkezetekben. Hantos László a 210-es törvénybe épített fékekben látta az önálló magyar hitelszövetkezeti központ szervezésének akadályát.¹⁹

A nyugat-szlovákiai régió hitelszövetkezeteinek taglétszáma (1937)²⁰

A fogyasztási és hitelszövetkezetek után a harmadik legnagyobb csoportot a mezőgazdasági irányultságú magyar szövetkezetek alkották. Szlovákiában és Kárpátalján a számuk 1930-ban 58 volt. A gazdasági tevékenység széles skáláját ölelték fel. Az 1930-as statisztikában jegyzett 16 fajta típus közül a magyarok 6-ban képviselték magukat, így az összes szlovákiai és kárpátaljai nemzetiség között a második helyet foglalták el, azonban a szlovákoktól alaposan lemaradtak, hiszen a szlovák mezőgazdasági szövetkezetek száma több mint ötszöröse volt a magyarnak.²¹ Az ebben a kategóriában még számí-

DÔLEŽITÉ UPOZORNENIE!

Družstvo ručí len za také vklady, ktoré sa vplatili počas úradných hodín a ktoré potvrdili podpisom účtovníka, pokladníka a jeden člen správy.

FONTOS FIGYELMEZTETÉS!

A szövetkezet csak olyan betétekért vállal felelősséget, amelyeket a hivatalos órák alatt fizettek be és amelyeket aláírásával a könyvelő, pénztáros és egy igazgatósági tag elismert.

Úrokomér stanovený valným zhromaždením:
A közgyűlés által meghatározott kamatláb:

Rok	Év						
0 / 0							

POZNÁMKY - MEGJEGYZÉSEK
(Poznačenie vinkulácie a výpovedi.)
(A vinkulálás és felmondások megjelölése.)

Vinkulácia!

VINKULÁLVA!

» HANZA «

ÚVERNÉ DRUŽSTVO S OBMEDZENÝM RUČENÍM
HITELSZÖVETKEZET KORLÁTOLT FELELŐSSÉGGEL
GALANTA

Císlo knihy
Betétkönyv száma

1177

KAMAT 3.50 %

Levónások: 6% kamat-
adó, 3% att. alapú illeték
Tiszta kamat
1936. VIII. 1-től 3.125 %

Strana knihy B
B könyv oldalszáma

1177

**VKĽADNÁ KNIŽKA
BETÉTKÖNYVECSKE**

Vklad na meno: – Név, melyre a betét szól:

*Andrási Pálomónor,
Mály Mária*

Razitko družstva: – Szövetkezet bélyegzője:

HANZA ÚVERNÉ DRUŽSTVO
HITELSZÖVETKEZET

Mály Mária
predseda – elnök

GALANTA

Mály Mária
člen správy – tag

tásba jövő, új típusú termelési, értékesítési, raktározási technikákat képviselő szövetkezeti típusok teljes hiányát figyelhetjük meg (malom- és sütőszövetkezetek, zöldség- és gyümölcsértékesítő szövetkezetek, lentermelő szövetkezetek, keményítőgyár-szövetkezetek, gép-, gabonaraktár- és legelőszövetkezetek). A mezőgazdasági kategóriába sorolt villamossági szövetkezetek, melyek villanyenergia-termelésre és áramfogyasztásra szakosodtak, kizárólag csak szlovákok voltak.²²

A két magyar párt alapította 1927-ben Pozsonyban az Országos Gazdasági Szövetkezetet, amely a magyar régiókban hat városban szervezett fiókot (Szenc, Somorja, Nagymegyer, Érsekújvár, Párkány, Ipolyság). Mezőgazdasági takarmány, műtrágya, növényvédelmi cikkek, gépek és egyéb, az agráriumban használatos szerszámok és munkaeszközök eladásával foglalkozott.²³

A szövetkezet 1931-re, nem utolsósorban az alapító személyek hozzá nem értése miatt, pénzügyi problémák szövevényébe bonyolódott: a belső pénzgazdálkodás kiegyensúlyozatlansága, az alacsony alaptőke és a túlméretezett kölcsönök okozták, hogy a szövetkezetet a megszűnés fenyegette. A magyarországi kormányváltás miatt – 1931-ben lemondott a Bethlen-kormány – elmaradó budapesti pénzügyi támogatás és szanálási akció pedig megpecsételte sorsát, felszámolás alá került.²⁴

A Magyar Nemzeti Párthoz kapcsolódott a lévai székhelyű Magyar Gazdák Szövetkezete, amelyet 1927-ben hoztak létre. Az alakuló gyűlésen az Országos Gazdasági Szövetkezet vezetői is képviseltették magukat. A szövetkezet, amely az Alsó-Garam menti magyar gazdákra támaszkodott, takarmánybeszerzéssel, üzemanyag-eladással, árubeszerzéssel és -közvetítéssel, valamint vetőmagtisztítással fog-

lalkozott. Két raktárt üzemeltetett, Léván és Zselízen. Garamvölgyi Magyar Gazda címmel 1929–1930 között hivatalos lapot jelentetett meg.²⁵

A ipari szövetkezetek csoportjában szintén jól látható a magyar kisebbség lemaradása. 1931-ben csupán 13 magyar ipari szövetkezet működött, melyből 11 termelő, 2 beszerzéssel, illetve eladással foglalkozó szövetkezet volt. Ezt a mennyiséget a szlovák (89) mellett még a rutén (16) és a vegyes ügyviteli nyelvű szövetkezetek száma is meghaladta (19).²⁶

A lakásépítő szövetkezetek az államfordulat után Szlovákiában lassan fejlődtek, amiben szerepet játszott az is, hogy a magántőke nem nagyon érdeklődött irántuk, ezért állami támogatással (kedvező hitelkonstrukciók, állami garancia és jótállás) indult a szervezésük. Szlovákiában 1919 és 1930 között 184 jött létre, azonban mind szlovák volt.

Az első szlovákiai magyar, német és rutén lakásépítő szövetkezetek az 1930-as évek elején alakultak meg. Kardos Béla különösen hangsúlyozta a szövetkezettípus kisebbségpolitikai jelentőségét, hiszen az állami juttatásokból, hitelkedvezményekből a szlovákiai magyarságot is megillette volna az arányszámának megfelelő részesedés, ami szociálpolitikai és városfejlesztési jelentőséggel bírt volna a magyarság számára.²⁷

Az ármentesítő és vízszabályozási szövetkezetek a két világháború között fontos vízlecsapolási és talajjavítási munkálatokat végeztek. Jelentős állami beruházások, technikai-műszaki fejlesztések történtek a Duna, a Kis-Duna, a Vág alsó folyása, a Zsitva és a Bodrog folyók mentén (szivattyúállomások, dízelmotorok, töltéskarbantartás, vízvezető csatornák). Összesen hét ilyen szövetkezet működött a magyarlakta területeken, a dél- és kelet-szlovákiai régióban. Mellettük kisebb területre kiterjedően talajjavítással foglalkozó szövetkezetek is léteztek.²⁸

A kisebbségi magyar művelődés gazdaságilag orientált szervezetei ugyancsak szövetkezeti alapon működtek. Szerepük pótolhatatlan volt a lap- és könyvkiadásban, a kisebbségi sajtó és irodalom finanszírozásában és fenntartásában. Ezek a következők voltak: Prágai Magyar Hírlap Szövetkezet²⁹, Kazinczy Lapkiadó Szövetkezet.³⁰ A magyar tanítók két szövetkezetet hoztak létre: 1933-ban a Magyar Tanítók Szövetkezeti Könyvesboltját³¹ és 1934-ben a Magyar Tanítók Házát Galántán.³² Mindkét szövetkezetet a Hanza segítette anyagilag és erkölcsileg, s az adminisztrációjukat is támogatta.

Kitekintés kérdőjelekkel

A csehszlovákiai magyar szövetkezeti mozgalom sem a szlovák, sem a magyar történettudomány látómezejébe nem került, pontosabban fogalmazva a történészek nem szenteltek kellő figyelmet a témának. Nem véletlen, hogy a Hanza Szövetkezeti Áruközpontnak az újralfedezésére csak az 1990-es évek első felében került sor, akkor is kisebbségi sérelmi, védekező alapállás részeként, a társadalom- és gazdaságtörténeti megközelítés és a csehszlovák kontextus szinte teljes mellőzésével.³³

A csehszlovákiai magyar szövetkezetek történeti értékelésére és mikrotörténetük elemzésére, egyáltalán életközeli helyzetük megismerésére máig hiányzik. A szlovák részről helyi-közzel felmerült szövetkezettörténeti megközelítéseket felvető ad hoc jellegű megjegyzések sem kutatási programokban, sem koncepciókban nem öltöttek testet, ezek következtében az 1918 előtti magyarországi szövetkezeti struktúra és a két világháború közötti csehszlovákiai magyar szövetkezeti mozgalom a szlovák monografikus igényű szövetkezettörténetekbe, melyek az 1990-es évek közepétől a szlovák nemzeti historiográfia diskurzusában fontos szerepet játszottak, nem kerültek be, illetve prekonceptiókkal terhelt magyarázatok tárgyává váltak, miközben a problémakörre vonatkozó, hozzáférhető levéltári anyagok kutatását is mellőzték.³⁴ A szlovákiai magyar történeti kutatásokat illetően pedig, melyek kivétel nélkül politikatörténeti irányultságúak, nem lehetnek illúzióink. A szakmai műhelyek hiánya és a történetu-

dományon belüli korlátozott diskurzus miatt a közeljövőben nem várható pozitív elmozdulás vagy előrelépés. A másik oldalon ez a problematika, főleg egy kisebbségi kutatói pozícióból, magában rejtheti a határkijelölés, sérelemerősítés és ideológiai konstruálás veszélyeit. Ugyanakkor a szövetkezetek „csábítók” is lehetnek, egy ideáltipikus szerepet játszhatnak, hiszen a történész számára a jelennek „szóló” mintaadás és példamutatás, az intézményépítés pozitív üzenetét „hordozhatják”, miközben a kisebbségi társadalom értékrendje, mentalitása, gazdasági és szociális helyzete, valójában a magyar kisebbség társadalmi struktúrája a 20. század második felében gyökeresen megváltozott és közben (erőszakos) elitcserékre is sor került.

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² Sbírka zákonu a narízení státu cecoslovenského 1919. Rocník 1919. Státní tiskárna, Praha, 281–283.

³ Uo. 691–698.

⁴ Slovenský národný archív (SNA), Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska (MPS), prezXI., 1921, 45. doboz, 2974.

⁵ SNA, Ústredné družstvo (ÚD), Hanza tovarová centrála v Galante (HTC), 1424. doboz, 1935. május 8. levél. Gazdasági Szemle (GSZ), 1925. július 1., 102–103.

⁶ Nagy Ferenc (1896–?) Somorján született, a Központi Szövetkezet ellenőre, a Hanza Szövetkezeti Áruközpont létrehozásának fő kezdeményezője, a szervezet vezérigazgatója (1935-ig ügyvezető igazgató, majd főigazgató), a Hanza Szövetkezeti Újság főszerkesztője volt. 1945 utáni sorsáról nincsenek adataink. Távollétében, 1946-ban „kollaboráns” tevékenységéért és a szlovák nemzet ellen elkövetett „bűnökért” a népbíróság hét év szabadságvesztésre, teljes vagyonelkobzásra ítélte, és 15 évre elveszítette állampolgári jogait. Büntetése felét fogházban, másik felét munkatáborban kellett volna letöltenie.

⁷ Szövetkezeti Naptár az 1936-ik szököévre. Hanza Szövetkezeti Áruközpont, Galánta, 1936, 39–42. A szenci alapítási kísérletre lásd GSZ, 1923. május 1., 92.

⁸ SNA, ÚD, HTC, 1424. doboz, 1925. július 18. levél.

⁹ Vavrik Ferenc: A felvidéki Hanza és tagszövetkezeteinek története. Sajtó Coop, h. n., 1993, 24.

¹⁰ Gaucsík István: A magyar gazdasági szervezetek csehszlovákiai integrációja. In: Bárdi Nándor–Simon Attila (szerk.): Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2006, 227.

¹¹ Hanza Szövetkezeti Újság (HSZÚ), 1937. január 15., 1; Vavrik 1993: 26. A Hanza kulturális, közművelődési és népművelő tevékenységével részletesen foglalkozik Pukkai László: A Hanza Szövetkezeti Áruközpont Galánta. Madách-Posonium, Pozsony/Bratislava, 1994, 97–139.

¹² HSZÚ, 1937. július 1., 6; Vavrik 1993: 24.

¹³ Vavrik 1993: 36.

¹⁴ Západné Slovensko. Hospodársky, kultúrny a sociálny vývoj za prvých 20 rokov štátnej samostatnosti. Vydala Národohospodárska zupa západoslovenská v Trnave vlastným nákladom. Slovenská grafia, Bratislava, 1938, 82–83. A Fogyasztási Szövetkezetek Bevásárlási Központjának megalakulására lásd GSZ, 1934. augusztus 1., 106–107.

¹⁵ Pukkai 64–71; Vavrik 1993: 53.

- ¹⁶ Západné Slovensko... 1938: 84.
- ¹⁷ SNA, MPS, prezXI., 45. doboz, 2281.
- ¹⁸ Západné Slovensko... 1938: 78.
- ¹⁹ Hantos László: Gazdasági életünk húsz éve. In: Borsody István (szerk.): Magyarok Csehszlovákiában. Méry Ratio, Somorja, 2002, 84. A hitelszövetkezeti hálózat hiányát a magyarországi kormányzati köröknek küldött jelentések is számon tartották. Vö. Magyar Nemzeti Levéltár–Országos Levéltár (MNL–OL), K 64, 48. csomó, 7. tétel, 594 res 1932.
- ²⁰ Západné Slovensko... 1938: 84.
- ²¹ Rados K. Béla: Magyar szövetkezetek és a szövetkezeti központok kérdése Csehszlovákiában. Magyar Kisebbség, 2. szám, 1932, 849.
- ²² Uo. 771.
- ²³ Prágai Magyar Hírlap (PMH), 1930. december 25., 293. szám, 34. A szövetkezet hirdetése.
- ²⁴ MNL–OL, K 64, 62. csomó, 7. tétel, 123 res 1935.
- ²⁵ PMH, 1927. december 22., 291. szám, 9; Garamvölgyi Magyar Gazda, 1929. december 1., 2. szám, 5; Uo. 1930. február 1., 2. szám, 9; Uo. 1930. június, 6. szám, 1.
- ²⁶ Rados 1932: 769.
- ²⁷ Uo. 774.
- ²⁸ Zpráva o cinnosti štátnej zemedelsko-technickej sluzby na Slovensku v rokoch 1918–1927. Podáva Zemedelsko-technický referát pri Expozitúre ministerstva zemedelstva pre Slovensko, Bratislava, 1928, 39–40, 44–45; Západné Slovensko... 1938: 16–36.
- ²⁹ PMH, 1923. május 6., 103. szám, 4. Uo. 1930. július 3., 149. szám, 9.
- ³⁰ PMH, 1930. szeptember 23., 217. szám, 1–2; Uo. 1930. október 26., 246. szám, 10.
- ³¹ Bukovszky László: A műveltség és közművelődés évszázadai a Mátyusföldön. In: Bukovszky László (szerk.) Mátyusföld II. Egy régió története a XI. századtól 1945-ig. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, Komárom–Dunaszerdahely, 2005, 251–252.
- ³² HSZÚ, 1934. december 1., 23. szám, 4.
- ³³ A szövetkezetek új értelmezését a kisebbségi intézményépítés és társadalomszervezés szemszögéből lásd a szerzőtől: A csehszlovákiai magyarság gazdasági szervezetei (1918–1938) Gazdasági egyesületek, szövetkezetek, ipartársulatok. Korall, 2004, 18. szám, 48–64; A magyar gazdasági szervezetek csehszlovákiai integrációja. In: Bárdi Nándor–Simon Attila (szerk.): Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2006, 219–237.
- ³⁴ Vö. Fabricius, Miroslav – Holec, Roman – Pešek, Ján – Virsik, Oto: 150 rokov slovenského družstevníctva. Vítazstvá a prehry. Družstevná únia Slovenskej republiky, Bratislava, 1995; Martuliak, Pavol: Stopäťdesiat rokov slovenského družstevníctva 1845–1995. Agroinštitút, Nitra, 1995; Faltus, Jozef: Diskusné vystúpenia k referátom. In: Vítazstvá a prehry slovenského družstevníctva (1845–1945). Nadácia Ladislava Novomeského, Bratislava, 1996, 58–59.